

Heermalezing 2012

De democratie is van ons allemaal

Gerdi Verbeet

Dames en heren,

Toen ik net voorzitter was geworden van de Tweede Kamer heb ik aan de muur van mijn kamer vier grote foto's van het Bickerseiland opgehangen. Ze dateerden uit het begin van de vorige eeuw en je ziet daarop onder andere een doorkijkje in een smalle Amsterdamse straat: de Grote Bickerstraat, hoofdweg van wat bekend staat als de Westelijke eilanden. Het was de straat waar mijn grootmoeder is opgegroeid, de moeder van mijn vader. De huizen waren smal en hoog en er woonden erg veel mensen in. En net als van de meeste arbeiderswoningen daar in de buurt waren ook deze het bezit van woningbouwvereniging De Dageraad.

Zelf ben ik opgegroeid in een huis in de Erik de Roodestraat, dat eigendom was van de ACOB – de Algemene Coöperatieve Onderwijzers Bouwvereniging. Mijn vader, traditioneel sociaaldemocraat, heeft altijd gevonden dat je eigenlijk geen eigen huis mag bezitten - en zeker geen huizen mag verhuren. Mijn vaders grootvader en mijn moeders vader hadden respectievelijk in Haarlem en in het Brabantse Steenbergen huizen in bezit die ze verhuurden. Daar werd in onze Amsterdamse familie over gezwegen als het graf. Dat was een taboe in ons rode nest.

Het is mede om deze historische achtergrond, dat ik u zeer erkentelijk ben voor de uitnodiging om hier vandaag te spreken. Ik vind het mooi dat ik een gezelschap mag toespreken dat de erfgenaam is van woningbouwvereniging De Dageraad. De nazaten van de bewoners van de Grote Bickerstraat wonen nu overigens vrijwel allemaal in eigen huizen. Met uitzondering van één kleindochter die vandaag in deze zaal zit en inmiddels de belangrijke rol van commissaris van haar woningcoöperatie vervult. Lieve Maureen fijn dat je er bent!

Dames en heren,

Ik ben zes jaar voorzitter geweest van de Tweede Kamer. Ik kan u zeggen: het waren geen saaiere tijden. Toen ik deze zomer afscheid nam, waren de onderhandelingen bezig over de vorming van het vierde kabinet sinds ik in 2006 aantrad. Nederland is een onrustig land geworden.

Toen ik in 1998 mijn carrière aan het Binnenhof begon, als politiek assistent van Ad Melkert, leefden we in de euforie van de Paarse coalitie. De val van Paars en de opkomst van Pim Fortuyn vormden het begin van een periode van grote onrust, gekenmerkt door boze burgers en bange bestuurders.

Vanmiddag wil ik twee thema's met u bespreken die beide raken aan het thema van vandaag: de democratie is van iedereen.

Het eerste thema gaat over de achtergronden van de onrust. Over de vraag waarom dat Paarse kabinet juist *niet* van iedereen was. Dat thema mondt uit in een ritje op mijn geliefde stokpaard, dat de mooie naam Compromis draagt.

Het tweede thema gaat over de vraag, hoe we er voor kunnen zorgen dat de democratie weer *wel* van iedereen is. De aanbevelingen die ik daarvoor heb, ontleen ik voor een deel aan mijn gesprekspartners van de afgelopen jaren. Zij hielpen mij om mijn gedachten te formuleren over de moderne democratie, neergelegd in het boek Vertrouwen is goed, begrijpen is beter.

Een democratie van betrokken burgers en doortastende politici, waarbij de burgers denken: die democratie, die is van ons! En daarmee maakt u meteen kennis met mijn tweede stokpaard.

Maar eerst de onrust. We gaan terug naar 1998.

Net na het aantreden van het tweede kabinet-Kok toonden peilingen aan dat 80% van de bevolking tevreden tot zeer tevreden was met de regering.

Tony Blair en Bill Clinton spraken hun bewondering uit voor Wim Kok. The Economist, The New York Times en de Neue Zürcher Zeitung schreven onze premier de hemel in.

Ik was politiek assistent van Ad Melkert en zoals u weet was dat, als Kok ooit weg zou gaan, de volgende premier van Nederland.

En toen kwam Pim Fortuyn. Zijn vlammende betogen tegen 'de puinhopen van Paars' bleken het signaal van een veenbrand die ons, in Den Haag, totaal was ontgaan. De verkiezingen werden een ramp voor de zittende partijen – vooral voor de PvdA. En wij vroegen ons verbijsterd af: waarom waren al die mensen nu opeens zo vreselijk ontevreden?

Ik ben in de jaren die volgden regelmatig in gesprek gegaan met die ontevreden mensen. En mijn conclusie is, dat er maar één grote gemene deler is voor al die ontevreden Rotterdammers en Limburgers, projectontwikkelaars en middenstanders, arbeiders en onderwijzers.

Ze voelden zich genegeerd. Ze hadden het gevoel, dat er vergaande compromissen werden gesloten tussen partijen die tot die tijd bekend stonden als aartsvijanden. En ze vroegen zich af: Hoe kan dat nou eigenlijk? Waarom krijg ik daar geen beeld van? Waarom word ik eigenlijk overal buiten gehouden?

Wie een groot bedrijf bestuurt, heeft er geen enkel belang bij dat iemand ziet hoe dat gebeurt. Het resultaat telt: of de auto goed rijdt, de wasmachine goed wast, het bier lekker smaakt. Hoe de Raad van Bestuur van Volvo, Miele of Heineken hun bedrijf runnen, dat interesseert eigenlijk niemand.

Maar zo werkt de politiek niet. Hier telt niet alleen de uitkomst. Hier telt ook het proces. Mensen willen weten, hoe het toch kan dat twee partijen samen regeren die eerst elkaars tegenstander waren. Ze willen weten, hoe de oplossingen tot stand komen. Ze willen niet alleen de plannen weten, maar ook hoe ze gemaakt zijn.

In de politiek moet je *laten zien*, hoe je die plannen met elkaar hebt gemaakt. En je moet vooral ook laten zien, dat dat lang niet altijd makkelijk was.

Politiek is overtuiging, passie, strijd.

In de woorden van mijn partijgenoot Paul Kalma: 'het is de open, gepassioneerde strijd om het algemeen belang die de kern en de kracht van een democratie uitmaakt'.

In een scherp, op politieke overtuigingen gebaseerd debat moeten politici aan het volk laten zien, wat de tegenstellingen zijn. En hoe ze vervolgens toch bij elkaar zijn gekomen.

Politiek zonder strijd en passie is geen levende democratie, maar starre technocratie.

Toen ik voorzitter werd van de Tweede Kamer heb ik dit goed in mijn oren geknoopt.

Ik vond, dat bij het debat de vonken er best vanaf mochten vliegen. En als het taalgebruik dan soms een beetje fel was, dan vond ik dat niet erg. Ik vond, dat de Kamer zich wel wat zelfbewuster en steviger mocht opstellen tegenover de regering. De Kamer heeft het laatste woord, niet het kabinet.

En ik vond, dat meerderheden altijd rekening moeten houden met minderheden. Als je de oppositie volledig negeert, heeft een democratie geen werkelijke waarde. Zoals Ed van Thijn het kort geleden in de NRC formuleerde: 'In een democratie mag je je tegenstander niet in het kolenhok opsluiten'.

Er zijn in de periode van mijn voorzitterschap stevige debatten en forse politieke conflicten geweest. Graag wil ik u deelgenoot maken van twee voorbeelden die mij zeer hebben geraakt.

Het eerste voorbeeld: de aanpak door het kabinet Balkenende IV van de besluitvorming over de financiële crisis. Daarvoor gaan we terug naar het voorjaar van 2009. Het begon duidelijk te worden, dat de financiële crisis nog wel even zou duren - en dat die crisis ook niet,

zoals velen hadden gehoopt, aan onze deur voorbij zou gaan. Dus moest het kabinet een nieuwe financiële planning maken. Maar toen deed het kabinet iets raars. Hoewel het regeerakkoord van PvdA, CDA en Christenunie nog volop overeind stond en er van een kabinetscrisis geen sprake was, overlegde het kabinet in het Torentje met alleen de drie regeringsfracties over een ´crisisakkoord´. En dat had nooit gemogen. Het kabinet had een voorstel moeten maken – en dat voorstel moeten voorleggen aan de hele Kamer. Dit was achterkamertjesgedoe. En toen de rest van de Kamer eindelijk ook zijn zegje mocht doen, was er, zoals CDA-fractievoorzitter Pieter van Geel op voorhand al zei, eigenlijk geen ruimte voor wijzigingen in het pakket. PVV-fractie leider Geert Wilders verliet daarop met zijn hele fractie de Kamer. Bij de volgende peilingen was het zeteltal van de PVV verdubbeld en het vertrouwen in het kabinet tot een nulpunt gedaald.

Het tweede voorbeeld is eigenlijk de tegenhanger van het vorige. U weet het vast nog wel: na zes weken onderhandelen in het Catshuis over de begroting voor 2013 liet diezelfde Geert Wilders weten die begrotingsplannen niet te kunnen steunen. Nederland zat met de handen in het haar: nu zaten we immers zonder plannen voor een aanpak van de crisis. En toen gebeurde er iets moois. Vijf partijen uit de Tweede Kamer lieten het niet op zich zitten en namen hun verantwoordelijkheid. Een opzienbarende coalitie van CDA, VVD, D66, Christenunie en GroenLinks timmerde in twee dagen een begroting in elkaar. Kijk, zeiden ze: zo kan het ook – en er ging een siddering door de samenleving. Opeens hadden burgers weer ontzag voor politici. Kijk, die durven tenminste verantwoordelijkheid te nemen! Mijn partij deed niet mee en daar heb ik mij behoorlijk ongemakkelijk onder gevoeld. Maar als Kamervoorzitter gloeide ik van trots. Zie je wel, de Kamer is niet bang! Wat die vijf partijen lieten zien is, dat democratie inderdaad ook passie is. Dat je gedreven door je idealen elkaar keihard kan bestrijden – maar als het er op aankomt ook, éven gepassioneerd en gedreven, werkbare compromissen kunt sluiten. En dat is wat ik het mooie vind aan onze democratie.

Ik weet dat het woord ´polderen´ inmiddels een vies woord is geworden. Maar niet voor mij. In het jaar 2010 heb ik een serie lessen gegeven aan het Mondriaancollege, een ROC in Den Haag. Groepjes studenten moesten elk met een eigen opdracht tot een gezamenlijk resultaat komen; ik noemde de lessen *Polderen voor beginners*. Ik leerde hen, dat je moet beginnen met heel helder te maken wat je zelf wilt. Dan zoek je degene op met wie je tot een resultaat wilt komen en je vertelt hem precies wat je wilt. En je legt haarfijn uit, waarom jouw idee beter is dan het zijne. Je creëert een conflict. Je zoekt de strijd op en probeert de ander te overtuigen. Je zorgt er wel voor dat je steeds op de bal speelt en niet op de man, anders zal later niemand begrijpen waarom je toch met die leugenaar en draaikont in zee bent gegaan. Dat doe je allemaal zo weinig mogelijk in binnenkamers. Zo hoorde ik mijzelf daar in de klas de lessen vertellen die ik geleerd heb van de Paarse politiek. Dat het poldermodel alleen kan floreren, als je conflicten in openheid uitvecht. En als je de daaropvolgende uitruil zo veel mogelijk in het volle daglicht laat plaatsvinden. Zodat alle burgers het goed kunnen zien. En dan is een compromis opeens geen slap aftreksel meer van wat je wilde, maar een dappere daad van een politicus met verantwoordelijkheidsgevoel. Maar dat moet je wel uitleggen. Je moet de kiezers meenemen op je weg naar het compromis.

En zo komen we aan mijn tweede thema van deze middag: hoe betrekken we de burgers meer en beter bij onze besluitvorming. Hoe geven we de burgers het gevoel terug, dat Kamerleden *volksvertegenwoordigers* zijn, *hun* vertegenwoordigers. Hoe zorgen we er voor, dat de democratie weer gepassioneerde voorvechters krijgt.

Want zoals Ajax altijd beter speelt als de tribunes vol zijn, zo functioneert de Tweede Kamer ook beter als de kiezers betrokken zijn, debatten bijwonen of volgen via Internet en hun mening geven.

De grootste bedreiging voor een democratie is onverschilligheid. Voor wie in een dictatuur leeft, is democratie het hoogste goed, iets om hartstochtelijk naar te verlangen. Maar voor wie nooit anders heeft gekend, verliest de democratie die aantrekkingskracht. De hartstocht maakt plaats voor cynisme.

Voor gemopper over tijdrovende procedures en slappe compromissen. Zorgvuldige besluitvorming heet dan opeens tijdverspilling en bevoegen, hardwerkende Parlementariërs zijn zakkenvullers en baantjesjagers. En zo verliest de democratie geleidelijk aan veel van haar voorvechters. De fanclub wordt steeds kleiner.

Ik heb mij er altijd voor ingezet om die ontwikkeling tegen te gaan. We hebben het werk in de Kamer zichtbaarder gemaakt door op de website helder en duidelijk uit te leggen, waar het debat over gaat. Door toegankelijk taalgebruik te stimuleren. Door meer groepen, zoals schoolklassen, op de tribune uit te nodigen. En vooral door mijn passie zo breed mogelijk uit te dragen. Zoals hier vandaag.

Twee jaar geleden besloot ik daarnaast, om ook eens aan anderen te vragen hoe zij denken dat we de fanclub kunnen vergroten. 14 gesprekken heb ik gevoerd met 14 mensen voor wie de democratie net zo'n passie is als voor mij. Het resultaat staat in het boek met de titel *Vertrouwen is goed, begrijpen is beter*. In die woorden ligt volgens mij namelijk de kern van de moderne democratie.

Natuurlijk moeten de kiezers de mensen die zij kiezen vertrouwen. De basishouding moet zijn: ik ga er van uit dat deze meneer of mevrouw er alles aan zal doen om te zorgen dat dit land zo goed mogelijk wordt bestuurd. Maar in de 21^e eeuw is dat niet meer genoeg. In een land waar bijna 80 procent van de bevolking een opleiding heeft van MBO2 of hoger; in een land waar het aantal hoger opgeleiden acht keer zo groot is als 50 jaar geleden, in zo'n land is 'vertrouwen' niet meer genoeg.

De kiezers informeren zich, vergaren kennis. En ze hebben er recht op om te weten hoe het zit. Hoe besluitvorming tot stand komt, hoe compromissen worden gesloten. Vertrouwen is goed, maar begrijpen is beter.

De 14 gesprekspartners hebben mij een breed scala aan ideeën aangedragen.

Ideeën over hoe je burgers meer invloed kunt geven op de thema's die we in de Kamer bespreken. Bij voorbeeld door, zoals de filosoof Frank Ankersmit voorstelt, themacommissies in te stellen die kijken naar wat er leeft onder de bevolking. De leden van zo'n commissie doen onderzoek, trekken het land in en praten met de bevolking. Zo brengen ze de échte problemen in kaart. Natuurlijk zijn de oplossingen die ze daarna formuleren verschillend. Want daar denkt elke partij anders over – maar dat is democratie.

Ideeën over hoe je jongeren meer bij politiek kunt betrekken, zoals met in de inzet van games of social media. De geweldige mogelijkheden die zulke media bieden heb ik gezien op 8 september van dit jaar. Als eerste Parlement ter wereld hebben we toen ons informatiesysteem open gesteld voor programmeurs. *Apps voor Democratie* heette het event en verschillende teams van internetexperts (de jongste was 12...) bedachten ter plekke slimme apps die jongeren aanspreken. Zo kunnen ze de discussie aangaan met de Kamer en met elkaar, informatie krijgen over alles wat hen interesseert en zelf oplossingen aandragen. Ik vond het fascinerend.

Maar toch zijn de twee voorbeelden die ik nu noemde niet de oplossing voor het probleem. De meest wezenlijke oplossing werd mij aangedragen door een stuk of vijf van mijn 14 gesprekspartners. Die oplossing is, dat begrip en vertrouwen – de begrippen uit de titel van mijn boek - vooral ook *wederzijds* moeten zijn. De oproep aan de politici: *vertrouw uw burgers eens wat meer!*

Ik geef u twee voorbeelden. Het eerste is van oud-minister Pieter Winsemius. Hij heeft een theorie dat onze samenleving is verdeeld in vier groepen burgers: de overvraagden, de

verantwoordelijke burgers, de volgzaam en de pragmatici. Hij beschrijft hun visie op de samenleving, maar ook hoe we hen weer binnenboord kunnen trekken.

De overvraagden – dat zijn de mensen die de snelheid waarmee de samenleving verandert niet kunnen bijbenen. Als we hun vertrouwen willen herwinnen, dan kan dat alleen op lokaal niveau. Lokaal, daar herkennen mensen zich in. En daar moeten politici dus zichtbaar zijn. Zorg dat je dichtbij bent. Maar vooral: neem hen serieus. Mensen begrijpen best dat ze niet altijd hun zin kunnen krijgen, maar ze willen wel gehoord worden.

De verantwoordelijke burgers – die zijn hoger opgeleid, vaak lid van een politieke partij en zeer betrokken. Bij hen is het gevaar, dat ze teleurgesteld raken over hun invloed. Er wordt hen van alles gevraagd en dat doen ze dan ook, maar ze merken steeds meer dat die inspanning niets oplevert. Voor hen is één per vier jaar stemmen niet genoeg. Zij willen vaker, maar dan ook *echt*, bij besluitvorming worden betrokken.

De volgzaam – dat zijn de mensen die altijd trouw op een middenpartij bleven stemmen. Die groep slinkt snel, ik hoef u de neergang van het CDA niet te beschrijven. De zwijgende meerderheid is intussen een minderheid. Niemand luistert naar hen, niemand ziet ze staan. Ze zijn trouw aan de Parlementaire democratie, maar vinden het vreselijk hoe Kamerleden met elkaar ruzie maken en dat ze een trui aanhebben in plaats van een pak. Zij bewegen zich in de richting van de overvraagden en het valt niet mee hen weer betrokken te krijgen.

De pragmatici ten slotte zijn de mensen van de eigen boontjes-doctrine. Ze zijn hoog opgeleid, hebben een goede baan en zeggen dat ze de overheid niet nodig hebben. 'Wij regelen de dingen zelf wel'. Toch kun je ook hen activeren. Ze zijn actief te krijgen voor dingen die hen in hun dagelijks leven ergeren, zoals parkeerplekken of horecabeleid, maar ook op grote thema's waarmee ze gemakkelijk over landsgrenzen heengaan. Dit is een snel groeiende groep waar politici veel meer aandacht aan zouden moeten besteden. Ze kunnen veel zelf doen en zijn juist daarom eerder een kans dan een bedreiging.

Kern van het verhaal: als we deze mensen niet bij de politiek betrekken, hebben we echt een groot probleem. Maar als we dat wel doen – hen serieus nemen, actief betrekken en gebruik maken van wat ze weten en kunnen – dan kunnen we samen veel bereiken.

Mijn tweede voorbeeld is de Vlaamse auteur David van Reybrouck. Zijn stelling is, dat de gezagsverhoudingen tussen overheid en burger veranderen. Het is geen relatie van 'voogd' en 'beschermer' meer, maar een relatie van volwassenen onder elkaar. Hij belegde in België conferenties waarin burgers hun belangrijkste topics aanmeldde en daarover met elkaar het debat aangingen. De uitkomsten werden aan het Parlement aangeboden. De deelnemers kwamen van heinde en verre naar de stad; ze bleken bereid om daarvoor om vier uur 's ochtends op te staan - om er maar bij te mogen zijn. Nu werd er eindelijk eens naar hen geluisterd!

Net als Winsemius zegt Van Reybrouck: mensen snappen best dat ze niet altijd gelijk kunnen krijgen. Maar ze willen gehoord worden. Hij noemt zijn project dan ook zelf: 'een genereus gebaar van de burgers aan de politiek'. In die context is de mondige burger opeens niet meer lastig, maar juist ook een handreiking, een steun voor politici.

Ik denk dat dit de denkrichting is die we moeten gaan. Een denkrichting die niet alleen belangrijk is voor het werk van de Tweede Kamer. Het is ook van belang voor zorginstellingen en scholen – maar zeker ook voor woningbouwverenigingen.

Ook woningbouwverenigingen staan voor de vraag, hoe ze voeling kunnen houden met hun bewoners – en toekomstige bewoners. Hoe bouwen we de goede woningen voor starters en voor ouderen? Hoe gaan we om met de vraag van ouderen om de waarde van hun woning te verzilveren – de overheid heeft er inmiddels een taskforce voor ingesteld! Maar zeker ook: hoe zorgen we voor een veilige, schone woonomgeving waarin bewoners zich prettig voelen, goede sociale contacten onderhouden met de burens en ook zelf bereid zijn de handen uit de mouwen te steken voor het behoud van die omgeving?

Ook voor die woningbouwverenigingen is de boodschap: onderschat de mensen niet. Luister naar wat hun echte problemen zijn. Denk niet dat ze zich van je afkeren zijn als je niet doet wat ze vragen. Maar leg wel uit, waarom je dat niet doet. Zorg dat ze het begrijpen. Dan is de zelfbewuste, mondige burger geen bedreiging meer, maar een medestander.

De meest hoopvolle woorden ten slotte kwamen van mijn gesprekspartners die gespecialiseerd zijn in jongerencultuur. Zij zeiden: Als je jongeren vraagt wat ze van politiek vinden, dan geven ze een negatief antwoord. Maar ze zetten zich wel in voor het milieu, tegen racisme. En ze hebben belangstelling voor de crisis, hoe dat in elkaar zit. Democratie is voor hen vanzelfsprekend – niet als staatsvorm, maar als cultuur. Ze zijn doordrenkt van een cultuur van overleggen, dat krijgen ze op de creche al mee.

En democratie is veiligheid. Jongeren zijn zich er tot in het diepste van hun wezen van bewust, dat je in Nederland nooit zonder reden achter de tralies kunt belanden. Dat je hier geen gevaar loopt. Dat is van niet te overschatten belang. Ook dat moeten we bedenken, als we ons zorgen maken over de democratie.

Dames en heren,

Aan het slot van mijn betoog wil ik nog enkele woorden wijden aan de man wiens naam deze lezing draagt. Ik heb voorafgaand aan deze dag interviews *met* en beschouwingen over hem herlezen en ik realiseerde me, hoe veel ik herken in zijn gedachtengoed.

Hij vond: democratie is niet de wil van de meerderheid opleggen aan de minderheid.

Daarom zocht hij bij belangrijke beslissingen altijd ook de oppositiepartijen op, in voortdurende pogingen ook de *laatste* tegenstander te overtuigen.

En hij vond: Politiek is een serieuze zaak, daar moet je niet lichtzinnig mee omgaan.

Sinds enkele weken maakt zijn zoon Pieter deel uit van de Tweede Kamer. Ik vond het mooi om in een interview met hem te lezen, hoe trots hij was op zijn vader. Hij had eigenlijk maar één klacht: Enneüs had weinig tijd gehad voor zijn kinderen. 'Ik denk niet dat hij ooit een luiertje heeft verschoond'. Maar hij heeft veel van zijn vader geleerd.

Inderdaad, politiek is een serieuze zaak. Het is hard werken: je krijgt het niet voor niets. Bij de familie Heerma thuis hing een tegeltje aan de muur met de tekst "Foar de wyn is elkenien in hurdrider". Vóór de wind is iedereen een goede schaatser. Het gaat erom, dat we ook schaatsen als de wind tegen zit. Het gaat erom, dat we de democratie ook verdedigen als ze onder vuur ligt en moeilijke tijden doormaakt.

Ik dank u voor uw aandacht.